

UDK 27-175.2-252
Primljeno: 5. 1. 2017.
Prihvaćeno: 19. 6. 2017.
Pregledni članak

APOKRIFNE APOKALIPSE UZ NOVI ZAVJET¹

Nikola HOHNJEC

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
nikola.hohnjec@zg.t-com.hr

Sažetak

Članak prikazuje povećí broj djela povezanih s apokaliptičkom književnom vrstom. Prvi dio, iz ranog kršćanstva, uz uvod iznosi sadržaj dviju apokrifnih apokalipsi: Iza-ijino (mučeništvo i) uzašašće te Petrova apokrifna apokalipsa. Drugi dio sadrži apoka-
liptička apokrifna proroštva iz istog razdoblja, tj. uvod i četiri apokalipse: Ezrina apo-
kalipsa (i viđenja), Sedrakova apokalipsa, Kršćanska Sibila i Knjiga Elkasai. Treći dio
o kasnim apokrifnim apokalipsama obuhvaća uvod i osam knjiga, četiri kratke: Ilijina
apokrifna apokalipsa, Sefanijina apokrifna apokalipsa, Ivanove i Marijine apokalipse,
i četiri duže: Koptsko-gnostička Pavlova apokalipsa, Koptsko-gnostička Petrova apo-
kalipsa, Pavlova apokrifna apokalipsa i Tomina apokrifna apokalipsa. Članak završa-
va kratkim zaključkom o apokrifnim apokalipsama uz Novi zavjet.

Ključne riječi: apokrif, apokalipsa, Novi zavjet.

Uvod

Apokrifne apokalipse imaju svoje ishodište i značajke apokaliptike iz Starog zavjeta i Novog zavjeta. Posrijedi su otkrivenja, kao što se naziva novozavjet-
na Ivanova apokalipsa. Otkrivenja govore o budućnosti te postoje upravo u
kršćanstvu. Postoje kraći ili duži sinoptički apokaliptički dijelovi. Polazište
apokaliptike već je i spomenuto kanonsko Otkrivenje ili Ivanova apokalipsa.
Novozavjetna evanđeoska apokaliptika ovdje se ne obrađuje kao ni novoza-
vjetna Ivanova apokalipsa.

¹ Ovaj se članak nadovezuje na članak koji će biti objavljen u Zborniku u čast prof. dr. Boži Lujiću pod naslovom: *Apokrifne apokalipse uz Stari zavjet*.

Same apokrifne apokalipse započinja Izaijinim (mučeništvom i) uzašaćem te Petrovom apokrifnom apokalipsom. Apokaliptičko proroštvo u ranom kršćanstvu polazi od apokaliptičkog proroka Ezre, tj. Ezrine apokalipse (i viđenja) i Sedrakove apokalipse. Tu je nadalje Kršćanska Sibila koja pretpostavlja pogansku i židovsku obradu, a slijedi i nepoznata proročka Knjiga Elkasai. Kasne apokalipse samo kao uvod predstavljaju knjige: Ilijina apokalipsa, Sefanijina apokalipsa, Ivanove apokalipse i Marijine apokalipse. Velike kasne apokalipse su: Koptsko-gnostička Pavlova apokalipsa, Koptsko-gnostička Petrova apokalipsa, Pavlova apokrifna apokalipsa i Tomina apokrifna apokalipsa.

1. Apokaliptika ranog kršćanstva²

1.1. Uvod

Kršćanske apokalipse promiču važnost apokaliptičke književne vrste. Ta djela pokazuju razvoj novozavjetnih tema koje posjeduju i navode brojne zajedničke crte i s ranijom židovskom apokaliptičkom tradicijom. Prema sadržaju apokalipsi Bog se objavio nekom mudrom čovjeku po anđelu u viđenju ili u snovima kozmičkih događaja i pojava. Tako su npr. anđeli nekog proroka prenijeli u nebesa da vidi funkcioniranje kozmosa. Uključili su pojedince u dioništvo vlasti na posebnom Božjem prijestolju. Grešnici su kažnjeni, a pravednici nagrađeni. Na kraju povijesnih događanja zlo će biti uništeno. Najistaknutija apokalipsa je novozavjetno Ivanovo Otkrivenje po kojem su biblijska mjesta i djela izvan Biblije naslovljena kao apokalipse.

Otkrivenju u Novom zavjetu prethodi sinoptička apokaliptika.³ Apokaliptika obrađuje razaranje Jeruzalema, opći sud i eshatologiju. Tako se u Evanđelju po Marku (13,24-27) pri razaranju Jeruzalema prema tumačenju Jeruzalemske Biblije »dade prepoznati mala židovska apokalipsa nadahnuta na Dn (rr. 7-8. 14-20. 24-27) dopunjena Isusovim riječima (rr. 5-6. 9-13. 21-23. 28-37)«⁴.

² Struktura i podjela ovog rada dobrim dijelom slijedi znanstveno pisani dio C knjige: Philipp VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, u: Wilhelm SCHNEEMELCHER, *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, II, *Apostolisches, Apokalypsen und Verwandtes*, Tübingen, 1997, 431–679. To djelo jedno je od rijetkih koje unosi red u mnoštvo apokrifne literature uz Novi zavjet, pa tako i apokrifne apokaliptike.

³ Usp. Nikola HOHNJEC, *Središnje teme knjige Otkrivenja. Novost u komunikaciji Boga i Krista*, Zagreb, 2008., 24.

⁴ *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb, 1994., 1452, bilješka b.

Matej pak u svoj opis rušenja i paleži Jeruzalema i hrama umeće svršetak svijeta (Mt 24 – 25). Isus se kod Luke (21) obraća narodu u hramu, naviještajući svršetak vremena, čemu će prethoditi progonstvo te završava s nadom i pozivom na budnost. Vrlo stara Prva poslanica Solunjanima (4,13-18) Pavlovu apokaliptički opisanu budućnost zajednice vjernika prepušta Kristu.

U prvim stoljećima rane Crkve pri kraju poznatog spisa *Didaché* (16) nalazi se mala apokalipsa u koju se ovdje ne ulazi. Tomu se pribraja i opsežni Hermin *Pastir*, apokalipsa po obliku i stilu, ne i sadržaju, što se također ne obrađuje.⁵ Rabinski judaizam razvio se nakon 70. godine i važno je uočiti da je uvelike potisnuo apokaliptičke spise. Uslijedilo je to djelomice i iz političkih razloga budući da su neke apokalipse opisivale svrgavanje tirana pa bi se takvo razmišljanje i opisivanje moglo pretočiti u ondašnju javnost i identifikaciju pojedinih vladara. Apokaliptičke se tekstove ipak čuvalo i stupnjevito ih se kristijaniziralo. Apokrifna apokaliptička djela tvrde da su im autori velikani iz Novog zavjeta i rane povijesti Crkve. Bitan element svih apokaliptičkih tekstova je tajna objava koju je Isus već prethodno dao jednom od svojih sljedbenika u vrijeme svojega drugog dolaska.

1.2. Izaijino (mučeništvo i) uzašašće⁶

Postoje dva spisa ili se spis sastoji od dvaju dijelova: Izaijino mučeništvo (usp. u biblijskom kanonu Heb 11,37) i Izaijino uzašašće. Izaijino uzašašće tvori apokrifnu apokalipsu uz Novi zavjet, a Izaijino mučeništvo je apokrifni spis uz Stari zavjet, makar Izaijino uzašašće poznaje i uhodane starozavjetne predaje. Dijelovi se razlikuju po tematici i datumu nastanka. Ovdje se obrađuje pretežno apokaliptički kršćanski dio, tj. Izaijino uzašašće. Djelo je napisano u IV. stoljeću na grčkom jeziku. Pojedini fragmenti sačuvani su na koptskom, grčkom i staroslavenskom. Podrijetlo Izaijina uzašašća je nepoznato, no mjesto nastanka moglo bi biti na jugu, u Aleksandriji ili u Carigradu. Spisom su se služile heretičke skupine, počevši od arijanaca, manihejaca, pa sve do bogumila i katarata – što je, međutim, sporno – i kršćanskih gnostičkih krugova. Najraniji postojeći rukopis potječe tek iz XV. stoljeća na etiopskom.

⁵ Usp. Philipp VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, 537–547.

⁶ Ravnomjeran naslov bez zagrada i svodenja na jedno stoji u: Joshua Roy PORTER, *Izgubljeni Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, Zagreb, 2011., 82–84. Uz to J. R. Porter ta dva spisa stavlja u apokrifne apokalipse koje se odnose na Stari zavjet. No, Philip VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, obrađuju samo Izaijino uzašašće. Ovdje se ipak uključuje i Izaijino mučeništvo kao prethodnica prorokova uzašašća.

Kršćanski dijelovi pokazuju uobičajene apokaliptičke elemente.⁷ Tako dulji umetnuti dio izvješćuje o Izaijinu viđenju kojim se poučava o životu i smrti Ljubljenoga, tj. Isusa i o kasnijem propadanju Crkve, o vladavini Beliaru i o novom Kristovu dolasku. Poziva se na vjerovanje da će se car Neron vratiti kao Antikrist. Ono što je rečeno o zlima u Crkvi ima paralele u kršćanskim zapisima iz kasnog I. stoljeća. Iz tih dijelova vjerojatno se može izvući datum nastanka. Kršćanski dio bavi se opisom nebeskog svijeta, što je i tema tog zasebnog dijela Izaijina uzašašća. Ta je poveznica sastavljena da bi Izaijino uzašašće povezala s Izaijinim mučeništvom. Ta dva dijela vjerojatno su spojena prije IV. stoljeća. Naslov Izaijina uzašašća može glasiti i Izaijino viđenje.

U osnovi stoji apokaliptički tekst s viđenjem o prorokovu putovanju do nebesa. Apokrifno apokaliptičko djelo Izaijino uzašašće usredotočuje se na Kristovo biće, njegovo utjelovljenje, život, smrt i uskrsnuće, a iznad svega na njegovo uzašašće. Dakle autor unosi Isusovo uzašašće kroz sedam nebesa kao vrhunac djelovanja (usp. kanonsku poslanicu Ef 4,9-10) uz poklonstvo i asistenciju anđela. Djelo odražava prilično ranu kršćansku teologiju, npr. nauk o Presvetom Trojstvu. No, spis stavlja naglasak na Izaijin život, posebno u vrijeme kada je prorok boravio na dvoru mudrog i dobrog kralja Ezekije. Anđeo posreduje proroku viđenje sa zanimljivim opisom zanosa. Izaija pripovijeda svoje viđenje Ezekiji, što postaje oporuka Ezekije njegovu nasljedniku Manašeu.

Izaijino uzašašće s poglavljima 6 – 11 govori o putovanju, na kojem anđeo nosi proroka na pravo otkriće kroz sedam nebesa. Svako nebo ima svoje anđele što pjevaju hvalu Jedinome na tome nebu. U kršćanskom opisu završetka Izaijino uzašašće gleda Isusa Krista i Duha Svetoga koji izgledaju poput anđela, ali upravo su oni objekt štovanja. Svi su podređeni Velikoj Slavi, vrhovnom božanstvu, jednakom Ocu. Sedmo je nebo dom pravednika obdarenih posebnom odjećom koja ih preobražava u anđeoska bića. Njihove krune i prijestolja simboliziraju Kristovo kraljevsko dostojanstvo.

Silazak Ljubljenoga, koji se u sadržaju spominje kao Isus, povezan je s pravednima u sedmom nebu. Pravedni primaju bijele anđeoske haljine. Ne sjede na prijestoljima i ne nose krune sve dok ne siđe Ljubljeni. Potom slijedi Isusov silazak među ljude. Silazeći kroz nebesa on se kriomice preobražava u anđele, pa ga oni ne prepoznaju kao Krista. Dolazeći među anđele, on u komunikaciji s njima izmjenjuje lozinku, što se inače prakticira u grčko-rimskim

⁷ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 82, 84. Također usp. <http://www.earlyjewishwritings.com/ascensioniseiah.html>, gdje je jasno izdvojen kršćanski spis *Izaijino uzašašće*.

misterijskim religijama. Tako na neki način svi akteri opisa dobivaju magičnu formulu kako bi mogli prolaziti kroz razna nebesa do završne visine.

1.3. Petrova apokrifna apokalipsa

Knjiga je sastavljena početkom II. stoljeća. Izvorni jezik joj je grčki, ali tu je još i jasniji etiopski tekst. Potječe iz Egipta, gdje je Petar bio značajna osoba pa je Crkvu u Aleksandriji, prema tradiciji, utemeljio njegov navodni učenik Marko. To je djelo bilo poznato među crkvenim ocima i silno poštovano. Klement Aleksandrijski (150. – 215.) držao ga je nadahnutim, a time i kanonskim spisom.⁸ Najraniji postojeći rukopis potječe između III. i IV. stoljeća. Zanimljiv u prenošenju motiva je majstor freski, fra Angelico (1387. – 1455.), koji je prema apokrifu naslikao sv. Petra kako propovijeda. Prikazan je i Petrov učenik Marko.⁹

Prvi dio spisa ima isti početni okvir kao novozavjetna Djela apostolska (1,6-8), premda u njemu učenici ne traže od Isusa da obnovi Izraelovo kraljevstvo, nego da pokaže znakove svojega drugog dolaska i time konac svijeta. Drugi dio spisa poprima dobro poznati apokaliptički oblik putovanja kroz kozmos, gdje Petar vidi kažnjavanje zlih. Arkandeli iscrpno i detaljno opisuju grijeh zlih ljudi i muke koje slijede. Kazna odgovara prijestupu. Kazne mučenja uzrokovali su spolni prekršaji, tj. propusti glede askeze. Tu je zanimljiv odlomak osude pobačaja (poglavlje 9). No, po Klementu Aleksandrijskom odlomak se odnosi na uobičajenu drevnu rimsku praksu izlaganja neželjene djece koja su tako prepuštena smrti. Konac spisa utješno i pozitivno prepričava Isusovo sinoptičko preobraženje (usp. Mk 9,2-8; Mt 17,1-8; Lk 9,28-36). Petar je ugledao raj pravednika s anđelima, gdje ugođaj odgovara kreposnom životu.

2. Apokaliptička apokrifna proroštva ranog kršćanstva

2.1. Uvod

Odnos apokaliptike, zanimljive sibilistike i proroštava, usprkos iscrpnom istraživanju još nije riješen. Iz izvora proizlazi da su ti fenomeni u ranom kršćanstvu ostali djelotvorni. Posebno značenje pridaje se povezanosti apoka-

⁸ Origen i Euzebijie to ne čine, a za sve, pa i za Klementa Aleksandrijskog, vrijedi da se djelo ne čita u Crkvi. Usp. <https://en.wikipedia.org/wiki/Apocalypse-of-Peter>.

⁹ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgnubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 213.

liptike i proroštva. Ranokršćanski proroci kao voditelji zajednica poslužili su se – kako iz djelomične predaje proizlazi – apokaliptičkom terminologijom i predodžbama. No, budući da su ubrzo te proroke zamijenili drugi službenici, apokaliptika također poprima drukčije vrednovanje: postala je knjiškom mudrošću. Ona je doduše prvotno to i bila, usmjerena na opis pojedinosti konačnog vremena, povezana s parenezama, tj. pokorničkim opomenama. Usred rane povezanosti s proroštvom, apokaliptika je svejedno ostala rubna pojava. Pojava proročkih likova u II. stoljeću nije ograničena na židovsko-kršćansko područje.

U svojem spisu protiv kršćanstva Celzo izvještava o prorocima.¹⁰ Kod Origena i Celza stoji da su proroci djelovali uz svetišta ili kao proroci peripatetici, tj. putnici po naseobinama i gradovima. Oni su naviještali kaznu zlima ili nagradu dobrima. Pitanje ostaje i ne može se sa sigurnošću odgovoriti ima li Celzo na tom mjestu pred očima kršćanske, kršćansko-gnostičke, montanističke ili poganske proroke. Mnogo toga ide u prilog tome da ipak ne govori o kršćanskim karizmaticima. Bilo kako bilo, iz teksta proizlazi da je u II. stoljeću postojao fenomen proročko-apokaliptičkih likova. Rijetko je, međutim, navještaj takvih pojedinaca poprimio literarne oblike. Hereza montanizma¹¹ i članovi istoimene sekte jedva su ostavili neke pisane tragove o sebi. Samo, malobrojne prenesene, proročke izreke Montana i njegovih prorocića skromno objašnjavaju taj pokret. No tumačenje tih izreka isto je sporno kao i mnoga montanistička pitanja. Dovoljno je ustvrditi da su zastupnici frigijskog montanističkog proroštva u prvom naraštaju nastupili kao proroci čiji navještaj sadržava eshatološke, apokaliptičke literarne elemente.

Riječ je o ponuđenim tekstovima koji pripadaju apokrifnim spisima uz Novi zavjet. Ne može ih se smatrati nastavkom apokaliptičke vrste kao što je Ivanovo Otkrivenje u Novom zavjetu. Tekstovi su izabrani, jer proroci u njima tobože naviještaju svoju poruku u apokaliptičkim slikama i predodžbama. Ezra apokaliptičar, ne kanonski autor, govori u ruhu starozavjetnog proroka. U njegovu se duhu nadovezuje zagonetna Sedrakova apokalipsa. U kršćanskim dijelovima Sibilinih proročanstava govori drevna vidjelica i nudi – nadovezana na poganska i židovska proroštva – svoje apokaliptičke riječi. Konačno slijedi nepoznati prorok Elkasai i njegove apokaliptičke zagonetke. Sva ta apokrifna proroštva po književnoj vrsti i sinkretističkom pečatu ne tvore doduše jedinstvo, ali ipak ostaju apokaliptička.

¹⁰ Usp. Philipp VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, 579.

¹¹ *Isto*, 580.

2.2. Ezrina apokalipsa (i viđenja)

Ezrina apokalipsa (i Ezrina viđenja) povezana je s likom Ezre koji se krajem VI. stoljeća pr. Kr. vratio iz babilonskog zarobljeništva. To djelo (kao i Ezrina viđenja) prema Porterovu izboru apokrifa¹² spominje ovisnost o drugim Ezrinim djelima. Naslov knjige glasi i Ezrina grčka apokalipsa. Knjiga je sastavljena između II. i IX. stoljeća. Podrijetlo joj je nepoznato. Najraniji postojeći rukopis potječe tek iz XV. stoljeća, izvorni jezik mu je grčki. Ezrina viđenja sastavljena su između IV. i VII. stoljeća. I ovdje je jezik grčki, a podrijetlo nepoznato. Najstariji postojeći rukopis na latinskom potječe iz XI. stoljeća.

Spominjući biblijskog Joba, Ezrina apokalipsa bavi se božanskom pravdom. Ezra je doveden do neba, gdje su pravedni i kasnije do pakla gdje vidi muke grešnika. Postavlja Bogu pitanje zašto je stvorio ljude s mogućnošću da sagriješe, jer time im je kazna neizbježna. No, prvi čovjek stvoren je sa slobodnom voljom. On i svi ljudi nakon njega imaju sposobnost pokoravati se Bogu. Ali ako usprkos tomu griješe, odgovorni su za svoj pad. Na kraju se Ezra usuđuje reći da je Adamov pad Božja pogreška, koja proizlazi iz samovoljne pravednosti, ali na tu primjedbu ne dobiva odgovor. Tipično da upravo apokrifi zastupaju takva stajališta. U takvo sumorno razmišljanje ugrađen je opis milosrdnog i strpljivog Boga, barem prema onima koji se kaju.

Ta djela također opisuju raj, tj. nagradu pravednima. Ezra misli da pravednici mogu posredovati u korist grešnika. On ustrajno moli Boga da pokaže milosrđe i prema opakima te nagoviješta nadu da njegove molitve nisu u potpunosti neuslišane. U sadašnjem obliku Ezrina apokalipsa očito je kršćanskog podrijetla, no vjerojatno odražava razdoblje kada je Crkva još bila u bliskom i skladnom dodiru sa svojom židovskom prethodnicom.¹³ U ranom razdoblju i u judeo-kršćanskom ozračju nisu se pravile pa time ni uočavale razlike. Stoga nije uvijek bilo lako razlučiti ustaljene židovske i osebujne kršćanske elemente. Kršćanski doprinos najjasniji je u dugom opisu Antikrista u tartaru (paklu).¹⁴ Nadalje, čak se spominje pokolj nevine dječice u Betlehemu. Među žitelje nebeskog raja u apokrif su uključeni novozavjetni likovi, apostoli i evanđelisti Petar, Pavao, Matej i Luka.

¹² Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 94–95. Postoji niže prikazana Sedrakova apokalipsa koju i opet J. R. Porter pribraja apokrifnim apokalipsama uz Stari zavjet. Ovdje, međutim, i ona stoji među apokalipsama uz Novi zavjet. To je učinjeno iz kršćanskog sadržaja i prvih pokušaja stvaranja novozavjetne sustavne teologije.

¹³ *Isto*, 94.

¹⁴ *Isto*.

2.3. Sedrakova apokalipsa

Naslov sam po sebi prisjeća na židovsko podrijetlo toga djela. Kako nema preciznog datuma nastanka apokalipse, kršćanska prerada odnosi se na razdoblje od II. do V. stoljeća. Ta apokrifna apokalipsa pripada Ezrinoj predaji.¹⁵ Ime je grčki oblik za Šadraka, jednog od trojice mladića, u kanonskoj knjizi (Dn 3), bačenih u užarenu peć budući da su odbili pokloniti se kipu, tj. idolu. Iz plamena ih je spasio anđeo što je navelo autora na pomisao da Sedrak ima pristup među anđele. Možda je Sedrak iskrivljeno ime za Ezru. Ta apokalipsa vrlo je slična Ezrinoj apokalipsi i Ezrinu viđenju: ima iste teološke motive, Sedrak uzlazi na nebo, ispituje Boga i raspravlja o stvaranju Adama.

Sedrakova apokalipsa ima osebujno značenje. Ona, kao i po imenu srodna Ezrina apokalipsa i Ezrino viđenje, sadrži uz starozavjetne i novozavjetne literarne i teološke motive. Zanimljivo da kršćanski tragovi intenzivno stoje na početku i na kraju apokalipse. Tako se u knjizi pojavljuje Krist, koji odnosi Sedrakovu dušu u raj. Čini se da Kristovo ime zamjenjuje apokaliptičkog glasonošu, arkanđela Mihaela koji tu zadaću obavlja i u drugim apokaliptičkim djelima. Sedrakova apokalipsa rabi inače ime Mihaela na više mjesta u svojem sadržaju. Uvodno poglavlje u Sedrakovoj apokalipsi donosi istaknutu propovijed prema 1 Kor 13 o kreposti ljubavi.¹⁶ Jedno drugo mjesto upućuje na prispodobu o izgubljenom sinu iz Lk 15, gdje su posrijedi i starozavjetni utjecaji.

Glavna briga Sedrakove apokalipse je etičko i religiozno poučavanje.¹⁷ Knjiga posjeduje istaknuti odlomak gdje Sedrak, suočen sa smrću, iznosi tužaljku što su lijepa ljudska tijela zatvorena u grob. Autor naglašava Božje milosrđe, sućut i Božju želju da se grešnici pokaju, jer ako to ne učine, suočit će se sa sudom. Tu stoji i univerzalna spasenjska misao: Bog daje spasenje svima, pa i dobrim poganima. Za razliku od Ezrine apokalipse i Ezrina viđenja, Sedrakova apokalipsa ne osuđuje Božji dar slobodne volje koji sa sobom nosi mogućnost da čovjek sagriješi. Prema Sedraku slobodna volja proizlazi iz Božje ljubavi prema ljudima: Bog je strpljiv s ljudima i anđeli ih vode do pravih odluka.

Sedrakova apokrifna apokalipsa pruža, dakle dobar uvid u apokaliptičku literaturu. Početno treba imati u vidu da apokrifna literatura općenito, a isto vrijedi i za apokrifnu apokaliptiku ne podliježe nikakvim kanonima i nema neko svoje zadano usmjerenje. Prvo je tu vlastito oblikovani i neodređeni lik Sedraka, uzet iz Starog zavjeta. On time čuva starozavjetni kolorit bez

¹⁵ *Isto*, 96.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ Usp. *Isto*, 97.

nosivih teoloških motiva i sadržaja preuzetih ili usporedivih s kanonskim biblijskim knjigama. U svoje djelo bez potrebnog pojašnjenja i povezanosti autor svojevoljno ugrađuje tipične novozavjetne likove i teološke sadržaje. Oni tu, doduše, stoje kao strano tijelo, no ipak vežu to djelo uz kršćanstvo i Crkvu.

2.4. *Kršćanska Sibila*

Sibilina proročanstva inače poganskog i židovskog podrijetla bila su popularna među kršćanima.¹⁸ Kipar i slikar Michelangelo Buonarroti na svojim je slavnim freskama u sikstinskoj kapeli među proroke i evanđeliste umetnuo i razne sibile. U židovske tekstove, kršćani su umetali svoja proročanstva. Nekoliko dijelova postojeće Sibiline zbirke, knjige VI. – VIII. u potpunosti su kršćanske. Palazzo dei Priori (1498. – 1500.) posjeduje Peruginijevu fresku Sibile i sv. Luke. Izvorni datum sastavljanja apokrifa Kršćanske Sibile pada prije 300. godine. Izvorni jezik mu je grčki. Podrijetlo knjiga VI. – VII. dolazi iz Sirije a glede knjige VIII. podrijetlo je nesigurno. Najraniji grčki rukopis potječe iz kasnog XIV. stoljeća.

Kršćanska svjedočanstva u Sibili nastoje biti duža i u većoj mjeri književna u odnosu na prijašnje verzije te sadrže upućivanja na kanonska evanđelja kao i himne Bogu ili Kristu. U židovskim proročanstvima konac svijeta i uvođenje završnog razdoblja uzrokuje i izvodi Bog ili nebeski Mesija, dok se u kršćanskim djelima događaji uvode u ozračje drugog Kristova dolaska, pojavom kozmičkog Otkupitelja. U kršćanskim proročanstvima Sibila proriče Isusov zemaljski život u obliku smotre povijesti, što je tipična značajka djela sibilizma. Tu se nalazi opis konca svijeta kao i osuda zlih ljudi. Proročanstva osuđuju uobičajene grijeh: idolopoklonstvo, nemoral i ljubav prema bogatstvu. Ton u spisu ne zvuči posebno asketski. Mučenici i djevice su u časti, ali njihova nagrada je jednaka nagradi onih koji postupaju pravedno i suzdržavaju se od preljuba. Apokalipsu valja uočiti u stvarnosti Isusova utjelovljenja i njegove ljudske naravi. Spasenje dolazi od nasljedovanja Krista. Ta teologija slična je crkvenoj što objašnjava popularnost Sibilinih proročanstava među teolozima.

Da bi se naglasilo Isusovo jedinstveno značenje proročanstva Kršćanske Sibile koristi se pojmovlje karakteristično i za židovsku i helenističku, ali i srednjovjekovnu literaturu. Kada se govori o Sinu Božjem koji će doći ljudima, odjeven tijelom, poput smrtnika na zemlji u tekstu se kaže: »Četiri samogla-

¹⁸ Usp. sustavan i opširniji članak: Sibile, u: Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979., 527–529.

snika on ima, dva su suglasnika u njemu, i sada ću ti također najaviti njegov čitav broj: osmero, i uz jednako mnogo desetica; i osam stotina pokazat će također njegovo ime.« To je primjer gematrije ili numerologije, koja skriveno odgonetava i otvara riječi te dodaje brojčane vrijednosti slova,¹⁹ što vrijedi za original. U ovom slučaju na početku je riječ »Iesous«, grčki oblik imena Isus, koja ima dva suglasnika i četiri samoglasnika. Prvo početno slovo »I/J« samoglasnik je i on ima brojčanu vrijednost. Tako sva slova imaju brojčanu vrijednosti: 10, 8, 200, 70, 400 i 200. Zbroj tih brojeva iznosi točno 888 te otkriva Isusovo savršenstvo i potpunost. Još se jednom nalazi i ponavlja pjesma o konačnom sudu, gdje početna slova 34. retka te pjesme tvore spasenjski grčki naslov: Isus Krist, Sin Božji, Spasitelj, križ, što je prijevod grčkih naslova: Iesous, Christos, Huios tou Theou, Soter, Stauros.

2.5. *Knjiga Elkasai*²⁰

Hipolit, Epifanije i Origen spominju knjigu izvjesnog Elkasaia. Elkasaievim se djelom koristilo više sekta, prije svega ona zvana elkasaiti. Hipolit kao i Epifanije neovisno donose izvratke iz knjige. Jedan od tih fragmenata sadrži tajnu izreku kao lingvističku igru za prvotne aramejske čitatelje. Iz toga se izvlači značenje skrivene snage. No, knjiga je više od zbirke aforizama. Elkasai je imao objavu vezanu uz oprostjenje grijeha za okorjele grješnike. Ono je vezano uz ponovno krštenje. Ta obredna uranjanja preporučaju se kao lijek za sve bolesti i odgovaraju židovskom običaju i zakonu. Žrtve i s time povezane svećeničke radnje su zabranjene. Tako apokaliptičar nagoviješta rat onima koji su pod silom bezbožnosti. Zapadnu li pristaše Elkasaia u stisku, njima se, ako ostanu postojani u srcu, oprašta izvanjsko vjersko zatajenje. Treba samo izmoliti Elkasaievo obećanje: »Bit ću vam svjedokom na dan velikog suda.«

Knjiga prvo pokazuje značajku sinkretističkog židovstva. Židovsko pomanje zahtijeva samo obrezanje, svetkovanje subote i molitve u smjeru Jeruzalema. U suprotnosti prema židovstvu stoji odbacivanje žrtava kao i s time povezana kritika prema Starom zavjetu. Ono kršćansko nastupa pak s pojačanom gnostičkom primjesom predodžbe o Sinu Božjem, Kristu i o Duhu Svetom kao nebeskom biću. Osim toga stoje religijska obećanja opraštanja i vječnog spasenja kao i moralni zahtjevi posvećenja. Suprotno kršćanskom vje-

¹⁹ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 221.

²⁰ Djelo se navodi opširno i u tiskanom obliku obrađuje se kod Philipp VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, 619–623.

rovanju iznosi se drugo krštenje. Obredne kupelji poganskog su podrijetla kao i zaziv sedam elemenata i astrološke predodžbe o nesretnim zvijezdama.

Elkasai je nastupio sa svojom porukom na početku vladavine cara Trajana i vjerojatno je svoju knjigu sastavio za njegove vladavine. U fragmentu 7, tri godine nakon rata s Partima još za Trajanova gospodstva, stoji započeta borba. Obavijesti o Elkasaijevoj domovini proturječne su, ali povjerovalo se Epifanijevim natuknicama koje smjeraju na istočnu Jordaniju. Djelo je bilo posvećeno soboaima, kako su se nazivale Elkasaijeve pristaše, tj. okupani. Djelo se proširilo i na druge vjerske skupine, posebno one židovske i judeokršćanske. I tu Epifanije nudi navode: Alkibijad je naime donio djelo na grčkom u Rim u Kalistovu zajednicu oko 220. godine, dok je ondje bio misionar. Euzebije spominje propagandistički prodor sekte u Cezareju 247. godine. No, ne može se govoriti o njezinoj velikoj rasprostranjenosti. Na temelju kölnskog Manijeva kodeksa poznato je da su elkasaiti utjecali na Manija. Do svoje 24. godine Mani je živio među elkasaitima i u suprotstavljanju s njima razvio je svoj nauk.

3. Kasnije apokrifne apokalipse

3.1. Uvod

Apokaliptika smatrana židovskom baštinom u prvim je stoljećima Crkve bila prisutna među judeokršćanima, koji su po svojem poslanju i posebno pisanim djelima prenosili svoje sadržaje pomoću ondašnje apokaliptičke literarne vrste. Kasniji zameci budućnosti nisu bili određeni samo predodžbama židovsko-kršćanskog podrijetla nego su znali za kanon Novoga zavjeta, sa sadržanim predodžbama o svršetku vremenâ. No, sve je manje pojedinačnih pitanja na koja bi bilo moguće odgovoriti po novim objavama i na tom se području uglavnom kreće tematika kasnijih kršćanskih apokalipsa. Više od ranokršćanskih djela tu apokalipse govore o pokori.

U gnozi se također susreću apokalipse. Pritom valja pripaziti: naslov apokalipse nije dovoljan da se djelo pribroji toj književnoj vrsti. No, broj apokalipsa i sadržajni pregled o svim kasnijim apokalipsama nije moguće dati. Obrađuju se značajni tekstovi Pavlove i Petrove gnostičke apokalipse iz Nag Hammadija, kao i uspješna kršćanska Pavlova ili Tomina apokalipsa. Možda je neobično da se na početku opširnije obrađuje Sefanijina, a isto tako neposredno prije nje i Ilijina apokalipsa povezane početno sa Starim zavjetom. Iznenađuje također da o Ivanovim i Marijinim apokalipsama, unatoč važnim

naslovima,²¹ stoje samo kratki opisi, gotovo natuknice čime nastaje opasnost da se te apokalipse mogu bez daljnjea i zanemariti, čak i zagubiti.

3.1.1. Ilijina apokrifna apokalipsa

Dobar poznavatelj intertestamentarne literature, F. Manns²² Ilijinu apokrifnu apokalipsu tumači zajedno sa Sefanijinom apokrifnom apokalipsom, no ovdje su te apokalipse prikazane odvojeno. Kod Origena se spominje Ilijin apokrif povezan s riječju iz 1 Kor 2,9: »Nego, kako je pisano: Što oko ne vidje, i uho ne ču, i u srce čovječje ne uđe, to pripravi Bog onima, koji ga ljube.« Postoji više apokrifnih Ilijinih tekstova: (1) Titova apokrifna poslanica svjedoči o Ilijinom viđenju. Koptska Ilijina apokalipsa nema taj tekst. (2) Jedan grčki fragment spominje apokrif o Antikristu bez Ilije. (3) Hebrejska Ilijina apokalipsa iz III. stoljeća ne pozna koptsku Ilijinu apokalipsu. (4) Koptski papirusi iz 1885. sadrže gotovo potpuni tekst.

Koptske verzije Ilijine apokrifne apokalipse polaze od kratkoga grčkog teksta. Papirusi su ispisani u IV. ili V. stoljeću. Apokrif nudi opomene, užasna proroštva o svršetku, opise Antikrista i njegova uništenja itd; završava novim nebom i novom zemljom i s Kristovim 1000-godišnjim kraljevstvom. Nedoostaju mnogi elementi stare apokaliptike, ali postoji stara građa predstavljanja. To je tipični uzorak za kasnije apokalipse: kršćanski konac svijeta počiva na židovstvu. Datiranje Ilijine apokalipse je teško. Židovski tekst nastao je u drugoj polovici III. stoljeća, a početkom IV. stoljeća kršćani su ga preradili. Izvorni datum sastavljanja Ilijine apokalipse potječe od I. do III. stoljeća. Jezik sastavljanja joj je grčki. Vjerojatno potječe iz Egipta. Najraniji rukopis potječe iz vremena oko 400. godine i to na koptskom jeziku. Taj dokument sadrži više povijesnih usmjerenja, što uvelike otežava tumačenje. Djelo sadrži apokaliptički materijal o svršetku svijeta. Poznati slikar L. Signorelli (1441. – 1523.) portretira neobičan, ali kolosalan motiv iz Ilijine apokalipse kako Antikrist tradicionalno poprima oblik Krista, pa tako poput njega nastupa i s postolja u prednjem planu propovijeda.²³

²¹ Tu pripada ime Bartolomejeve apokalipse i Stjepanove apokalipse, koje se već nakon kratkog i općenitog uvida ne mogu nazivati apokalipsama, makar se pod tim imenom pojavljuju, ali im opis i sadržaj ne odgovaraju toj književnoj vrsti.

²² Usp. Frédéric MANNIS, *Apocalisse e apocalissi*, u: Elena BOSETTI – Angelo COLOCRAI (ur), *Apokalypsis. Percorsi nell'Apocalisse in onore di Ugo Vanni*, Assisi, 2005., 45–48.

²³ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 79.

Ilijino ime susreće se dvaput. Spominje se također ime Sina Čovječjega (Ez). Izgleda da je to djelo zbirka posebnih labavo povezanih izvora. Riječ je o kršćanskom spisu u kojem su prepoznatljivi židovski slojevi. Jezgra 1. poglavlja židovska je rasprava o postu i ustrajnosti u molitvi, a prethodi kršćanski apokaliptički odlomak o oslobođenju po Sinu Božjem. Na temelju novoza- vjetnih redaka govori se o sudbini pravednika i grešnika. Sljedeće poglavlje o asirskim kraljevima i raspadanju neba i zemlje te stvarima pod zemljom, formalno odgovara apokaliptičkoj objavi i predviđanju o svršetku vremena. Kod kraljeva se ističe Egipat, dom izvorne apokalipse i kršćanske prerade. Treće poglavlje uvodi Antikrista, bezakonika, oslikanog kršćanskim jezikom, a odaje židovsko podrijetlo. Novo poglavlje bavi se mučeništvom Ilije, Henoka i Tabite. Apokrifni opis Henokova i Ilijina mučeništva podsjeća na dva svjedoka u Otk 12,1-12, a Tabitu je u apostolskom vremenu u život vratio apostol Petar (Dj 9,36-41). Daljnji izvještaj o mučeništvu šezdesetorice muževa podsjeća na Prvu i Drugu knjigu o Makabejcima. Autor se naposljetku vraća Antikristu: pripovijeda o Kristovoj smrti, borbi i konačnom sudu; uvodi tisućljetno kra- ljevstvo za drugog Kristova dolaska.

3.1.2. Sefanijina apokrifna apokalipsa

Sefanijina apokrifna apokalipsa veže se uz maloga biblijskog proroka Sefaniju. Djelo je oštećeno, pronađeno s koptskim rukopisima, iako su tekstovi izvorno pisani na grčkom. Ta je apokalipsa sastavljena između I. st. pr. Kr. i II. st. Koptski rukopis iz 400. godine je najraniji. Klement Aleksandrijski navodi, međutim, tu apokalipsu na hebrejskom, što također svjedoči o raširenosti toga apokrifa. Koptski tekst predstavlja, međutim, kršćansku preradu o kazni. Uostalom ovo djelo je jedino i opstalo u kršćanskim krugovima.²⁴ I spis Pavlove apokalipse ovisi o toj Sefanijinoj apokalipsi. Katalonska freska iz XIII. stoljeća prikazuje anđela kako važe dušu. Motiv ima egipatsko podrijetlo iz XIII. stoljeća pr. Kr., a susreće se u Abrahamovoj oporuci grčke dijaspore.²⁵ Djelo je pripisano Sefaniji jer prorok Sefanija u Bibliji posjeduje apokaliptičku građu, dolazak sudnjeg dana (1,2 – 2,3). Sefanijina apokalipsa također opisuje sudnji dan. Biblijski Sefanija govori protiv odmetničkih svećenika (3,4) a Sefanijina apokrifna apokalipsa ih također spominje i osuđuje. Oba djela zanimaju se za

²⁴ Isto, 80.

²⁵ Isto, 40–41, 80–81.

grad Jeruzalem. Sefanijina apokalipsa ponovno je otkrivena i objavio ju je Državni muzej u Berlinu krajem XIX. stoljeća.

Djelo sadrži viđenje o uobičajenom apokaliptičkom putovanju u nebo. Autor se posvećuje jedino sudbini duša u zagrobnom životu. Prvo se niže sedam prizora Sefanijina putovanja, slijede četiri prizora i svaki započinje anđelovim trubljenjem, što se podudara sa sedam truba iz kanonskoga biblijskog Otkrivenja. Zatim Sefanija, prenesen u podzemlje, vidi dva velika anđela, jednog zastrašujućeg koji optužuje i anđela Eremiela, čuvara duša u Hadu. Anđeo tužitelj pojavljuje se sa svitkom Sefanijinih grijeha. No, on ostaje nevin.²⁶ Predstavljen je drugi svitak sa zapisanim dobrim djelima, brojnima, ali na svitku je praznina. Prorok odriješen grijeha preobražen je u anđela poput apokrifnog Henoka. Podzemni opis čuva egipatski izvještaj o dobrim i zlim dušama na vagi. Opravdani Sefanija iz podzemlja prelazi u čamcu kao u hadu iz grčke mitologije.

U pozadini Sefanijine apokalipse stoji etički motiv o dvama putovima, putu dobra i putu grijeha, života ili smrti. Ljudi mogu između toga birati. Sud se ravna prema čovjekovim dobrim djelima na zemlji. Anđeli dolaze Sefaniji u parovima, jedan nabraja djela pravednika, a drugi na opakoga svaljuje vječnu kaznu. I u Hadu postoji strašan anđeo tužitelj kao i dobrohotan lik koji nagrađuje. Ipak Bog je milosrdan i suosjeća sa svijetom i dušama, intervenira u korist ljudi i otvoren je za molitve praoca Abrahama, Izaka i Jakova, tj. za duše što trpe. Bog hoće da se ljudi pokaju pa će izbjeći sud. U knjizi odjekuje poziv na pokajanje.

3.1.3. Ivanove apokalipse

Uz Ivana, osim kanonskog Ivanova Otkrivenja, vezane su još tri daljnje apokrifne apokalipse.²⁷ a) Prvi spis sadrži pitanja i odgovore koji otkrivaju pojediniosti iz onostranosti. Opisuje se Antikrist, sudbina pojedinca kod uskrsnuća, paklene kazne i rajske radosti. Neovisno o literarnoj kvaliteti dijalog se razvija od obznane vidovitog otkrivenja do prihvatljive teološke redakcije. Ivanova apokrifna apokalipsa snažnije je od Tomine apokrifne apokalipse usmjerena prema svršetku svijeta. Spis vjerojatno koristi Efrem, a sastavljen je u V. stoljeću. Najstarije svjedočanstvo potječe pak iz IX. stoljeća. Spominje se slavenska predaja i arapska verzija. b) F. Nau objavio je pak kasnije kraću Ivanovu grčku

²⁶ *Isto*, 81.

²⁷ Usp. Philipp VIELHAUER – Georg STRECKER, *Apokalypsen und Verwandtes*, 626–627.

apokalipsu, nastalu između VI. i VII. stoljeća na otoku Cipru. c) E. Budge izdao je još kasnije treću Ivanovu apokrifnu apokalipsu iz koptskog rukopisa u XI. stoljeću. Naslov joj glasi: »Ovo su tajne Ivana, apostola, djevičanskog sveca koje je naučio u nebu«. Ivan na svojem nebeskom putovanju gleda mnoge tajne svijeta. Djelo, međutim, nije pobliže istraženo, pa se ne zna vraća li se koptski spis na grčki. Nije poznato ni vrijeme nastanka spisa.

3.1.4. Marijine apokalipse

Marijine apokalipse sa svoja dva spisa vežu se uz Majku Božju. a) Prva Marijina apokrifna apokalipsa sačuvana je na grčkom, armenskom, etiopskom i staroslavenskom jeziku. U njoj Marija promatra kazne prokletih i za njih moli milost. Spis označava pokušaj da se uspostavi solidniji sustav paklenih kazni starijih apokalipsa. Djelo je vjerojatno nastalo u IX. stoljeću. Ovisi o Pavlovoj i Petrovoj apokrifnoj apokalipsi. b) Ovisna o Pavlovoj apokalipsi je etiopska apokalipsa ili viđenje Djevice Marije nastalo u VII. stoljeću, ili možda kasnije. Talijanski izvor²⁸ u nizu Marijina usnuća donosi meditativni tekst Djevice Marije upućujući na Pavlovu apokalipsu.

3.2. Koptsko-gnostička Pavlova apokalipsa

Koptsko-gnostička Pavlova apokalipsa sastavljena je između II. i IV. stoljeća. Izvorni jezik joj je grčki. Podrijetlo te apokalipse ostaje nesigurno. Najstariji postojeći rukopis potječe iz IV. stoljeća, a ispisan je na koptskom jeziku. U zbirci iz Nag Hammadija stoji Pavlova apokalipsa kao tumačenje iz tajanstvenog Pavlova ulomka Druge poslanice Korinćanima: »Znam čovjeka u Kristu: prije četrnaest godina – da li u tijelu, ne znam; da li izvan tijela, ne znam, Bog zna – taj je bio ponesen do trećeg neba. I znam da je taj čovjek – da li u tijelu, da li izvan tijela, ne znam, Bog zna – bio ponesen u raj i čuo je neizrecive riječi, kojih čovjek ne smije govoriti« (12,2-4).

To djelo promiče Pavlov ugled budući da njegov uzlazak na nebo znači susret s dvanaesticom apostola, koji Pavla priznaju kao sebi jednakoga. Pavao također svjedoči mukama osuđenih. Tekst je sačuvan samo u fragmentima, ali dovoljno očuvan da dokaže gnostički nazor u razumijevanju nadnaravnog lika Pradavnoga iz Dn 7. Starac u bijeloj odjeći kojega Petar susreće u

²⁸ Usp. Luigi MORALDI (ur), *Apocrifi del Nuovo Testamento. I più antichi testi cristiani*, Torino, 1990., 901–926.

sedmome nebu niže je stvarateljsko božanstvo iz gnostičke misli koje pokušava spriječiti Pavla da uzide još više, govoreći: »Kako ćeš mi moći pobjeći? Pogledaj ovamo i vidi ove vladare i vlastodršce!« – tj. vladare stvorenoga svijeta.²⁹ Ali lik nazvan Duh, poistovjećen s Kristom, kaže Pavlu neka dade znak, dokaz besmrtnosti naravi i slobode od materijalnog svijeta. Učinivši to, zadobije novu moć te mu se otvori put do viših nebesa.

3.3. *Koptsko-gnostička Petrova apokalipsa*

Gnostičke apokalipse vrlo oskudno prenose Otkrivenje i događaje Isusa Krista. I to djelo iz Nag Hammadija predstavlja vjerovanja neke kršćanske skupine. Isus prenosi Petru tajno otkrivenje da ga prenese sljedbi koja se smatra izabranim društvom onih koji su sposobni primiti Isusovo naučavanje i ostvariti svoju besmrtnu narav. Apokalipsa je zapravo predviđanje događaja iz vremena autora, između II. i III. stoljeća. Ona je izvorno sastavljena oko 300. godine na grčkom jeziku. Podrijetlo joj je nesigurno. Najraniji rukopis na koptskom jeziku potječe iz IV. stoljeća. Postoji rimski reljef s apostolom Petrom i Pavlom iz IV. stoljeća. Spis je nedovršen, možda oslikava legendarni susret apostolskih prvaka u Rimu. Ondje su, naime, prema kršćanskoj predaji obojica doživjela mučeništvo. Članovi pretpostavljene sljedbe tuđinci su u postojećem poretku. Ostali ih kršćani progone krivim naucima, kao opsjedanjem demonskih sila.

Izgleda da se nabacuje pogled na suparničke gnostičke skupine, kao one zvane po imenu čovjeka s golom ženom koja mijenja oblik i podnosi mnoge patnje. To vjerojatno označava sljedbenike Šimuna Maga, osnivača gnosticizma, za čiju se družicu Helenu vjerovalo da se iznova rađa u raznim oblicima. Šimun po apokrifu Koptsko-gnostičke Petrove apokalipse trijumfira u Rimu. U tom kriznom trenutku, Bog podsjeća Petra u Jeruzalemu, kako je jednom potjerao Šimuna iz Judeje (Dj 8) tako sada mora ići u Rim da učini to isto. U duhu ondašnjeg folkloru Petar je u borbi pobijedio Maga, koji je završio kao pohlepnik novca kako su ga i bila uvela novozavjetna Djela apostolska.

Djelo uspoređuje pravo bratstvo s lažnim sestrinstvom, što se odnosi na oblike žena proročica u nekim kršćanskim krugovima, posebno među heretičkim montanistima. Inače Jobova oporuka pokazuje misticizam i donosi himne. Dugo i dirljivo pripovijeda o apokrifnoj Jobovoj prvoj ženi, Siti. Koptsko-gnostička Petrova apokalipsa čuva glavnu raspravu o Velikoj ili Katoličkoj crkvi. Njezini vođe, biskupi i đakoni prokazani su kako lažno prisvajaju Božji

²⁹ Usp Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 217.

autoritet. Gospodin je za autora posve nebesko i duhovno biće, a Isus po njemu govori: »Ja sam Duh, vidljiv jedino duhovno, ispunjen blistavim svjetlom.« Povučena je jasna gnostička crta između Sina Čovječjega na nebu i čovjeka Isusa na zemlji koji je opisan kao oponašatelj. Zemaljski Isus sastoji se od božanske i od ljudske naravi, koje se međusobno razlikuju. Jedino taj Isus može trpjeti i umrijeti i kada je Petar proživljavao viđenje raspeća, gnostički promatra Otkupitelja kako napušta tjelesnog dvojnika na križu i ismijava one koji su uvjereni da su ubili Spasitelja.

3.4. Pavlova apokrifna apokalipsa

Polazište apokalipse izvještava da je Pavao ponesen do trećeg neba i čuje nezrecive riječi, kojih čovjek ne smije izgovoriti (2 Kor 12,2.4).³⁰ Apokaliptici gaje radoznalost i rasplamsavaju je za nebo. Ta apokalipsa odražava stanje u IV. i V. stoljeću, kada su crkveni vođe promicali nauke proglašene herezama. Međutim, redovnici i vjernici zagovarali su i širili pravu vjeru. U Pavlovoj apokalipsi u izvještaju o kozmosu autor bez uvijanja kaže da skupina najstrože osuđenih heretika³¹ nije ispovijedala da je Krist došao u tijelu i da ga je rodila Djevica Marija, ili autor nastavlja da Krist po njima nije ustao od mrtvih i da se to tijelo nije sa zemlje podiglo ili da euharistijski kruh i čaša blagoslovna nisu tijelo i krv Kristova. Spis iznosi da su članovi crkvene hijerarhije – biskup, prezbiter, đakon i čitač – mučeni zbog zapostavljanja svojih dužnosti. Autor je vjerojatno bio redovnik pustinjak.

Spis je nepoznato sastavljen u IV. stoljeću na grčkom jeziku. Najraniji rukopis potječe iz ranog srednjeg vijeka, ali na latinskom jeziku. Djelo je prošireno pa je tako Uzeće svetoga Pavla u treće nebo naslikao Nicolas Poussin (1593. – 1665.), što svjedoči da postoji Pavlova apokalipsa.³² Apokrif pripovijeda kako je Pavao svoja nebeska iskustva zabilježio na svitak koji je sakrio u svojem gradu Tarzu, ispod svoje kuće. Anđeo je po Isusovoj zapovijedi doveo do njegova otkrivanja za vladavine cara Teodozija od 379. do 395. godine. To je vjerojatno razdoblje kada je tekst bio sastavljen. Službena Crkva zabacila je spis, ali apokalipsa je postala popularna pa je prevedena na više jezika. Utjecaj tog apokrifa na kršćansko poimanje neba i pakla potrajao je i nakon srednjeg vijeka. U svojem sadašnjem obliku apokalipsa prenosi različite starije predaje. Najistaknutija su njezina dva gotovo istovjetna viđenja raja. Pavlov izvještaj o

³⁰ Vidi isti citat kod *Koptsko-gnostičke Petrove apokalipse*.

³¹ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 214.

³² *Isto*, 215.

prvom nebeskom putovanju započinje čitavim stvorenim svijetom uz pritužbu Bogu zašto jedino ljudski rod griješi. Apostol Pavao gleda duše pravednih. Kod opakih se opisuju nametnute muke. Tako stoji u Petrovoj apokalipsi, a autor Pavlove apokalipse zasigurno se njome nadahnuo. Pavao je moćan lik, jednak anđelima i velikanima Izraela. Za njegova drugog posjeta raju srdačno ga dočekuju Djevica Marija, patrijarsi i proroci koji Pavlu iskazuju čast.

3.5. Tomina³³ apokrifna apokalipsa

Bila se zagubila sve do XX. stoljeća. Za tu apokalipsu, možda iz VI. stoljeća, znalo se iz osude u Gelazijevu dekretu. Otkrivena je kraća i duža verzija djela na latinskom jeziku. Kraći tekst je autentičniji, a izvorno je pisan na grčkom. Ta verzija nastala je prije IV., a duža u V. stoljeću. Podrijetlo sastavljanja ne može se zasigurno odrediti. Istaknutost broja sedam u Tominoj apokalipsi dokaz je izravnog utjecaja biblijske knjige Ivanova Otkrivenja, gdje taj broj pripada važnim literarnim, strukturalnim pa i sadržajnim motivima. Uz to kraća verzija posjeduje opis svršetka svijeta.

Izričito se spominje sedam dana događanja što je prisjećaj na sedam dana stvaranja u knjizi Postanka 1 – 2. Događaji u apokrifu nisu prikazani po redu, nego je to dinamičan opis raznih kozmičkih katastrofa. Za njima slijedi osmi dan, popraćen uz mio i ugodan glas u nebu. Izabrani su spašeni, pa se raduju što je nastupila propast svijeta. Često spominjanje svjetla u tom djelu navelo je stručnjake da ga povežu s gnostičkim krugovima, gdje je svjetlo središnji pojam. To, međutim, nije ni potrebno jer pojavljivanje svjetla u knjizi Postanka (1,3) prvi je stvaralački čin, a u Otkrivenju je upravo novi Jeruzalem grad svjetla (usp. Otk 21 – 22). Dosljedan prikaz tjelesnog uskrsnuća u tom apokrifu neprihvatljiv je gnosticizmu.³⁴ Teologija spisa predstavlja pučko pravovjerno kršćanstvo.

Prvi dio Tomine apokalipse sadrži Isusovo pismo o prošlom i budućem uništenju svijeta. I ovdje se uočava sedmerostruka shema: sedam znakova prije završetka svijeta. Vrhunac mu je najava sedam nesreća, što je i inače poznat biblijski obrazac (Izl). Izričito to potvrđuje biblijska knjiga Otkrivenja. Tomina apokrifna apokalipsa pokazuje povijesne događaje, ali jezik je toliko tajnovit da ih je teško razabrati. Iznimku čini čudna tvrdnja o dvojici braće,³⁵ sinovima

³³ Ime apostola Tome obljubljeni je motiv, tematika i ime u više apokrifnih spisa uz Novi zavjet, pa tako i ove apokalipse.

³⁴ Usp. Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, 19.

³⁵ Isto.

nekog kralja, prvi je dobio ime po prvom slovu A, drugi po osmom slovu H. Prvi će umrijeti prije drugoga. To je jasan prisjećaj na zapadnog rimskog cara Arkadija (umro 408.) i njegova mlađeg brata, cara Honorija (umro 423.), što prisjeća na datum nastanka Tomine apokalipse.

Zaključak

Prije svega valja spomenuti da neke apokrifne apokalipse polaze od naslova koji bi po sebi pripadao u apokrifne apokalipse vezane uz Stari zavjet. Samo polazište bi to opravdavalo, no novozavjetna tematika u takvoj apokrifnoj apokaliptici s pravom ih smješta među apokrifne apokalipse vezane uz Novi zavjet. Isto vrijedi i za Kršćansku Sibilu koja prvotno potječe iz poganskoga svijeta, koja je zatim prošla kroz judejski svijet, gdje se dosta čvrsto zaustavila, a udomaćila se i dobro se vrednuje upravo u kršćanstvu.

Uvod u apokaliptiku ranog kršćanstva, apokaliptička apokrifna proroštva rane Crkve i kasne apokrifne apokalipse slijedi istu književnu vrstu i ispunja životni prostor pojedinačnih i zajedničkih bavljenja budućim i eshatološkim navještajima svjedočanstava i poruka o Bogu stvoritelju, svedržitelju i dovršitelju svijeta i ljudi.

Summary

APOCRYPHAL APOCALYPSES AROUND THE NEW TESTAMENT

Nikola HOHNJEC

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
nikola.hohnjec@zg.t-com.hr

The article covers a fairly large number of works related to the apocalyptic literary genre during three-partite period. The first part introduces and covers the period of early Christianity and the contents of two apocryphal apocalypses: Isaiah's (martyrdom and) ascension and Peter's apocryphal apocalypse. The second part contains apocalyptic apocryphal prophecies from the same period, i.e. the introduction and four apocalypses: Esra's apocalypse (and visions), Sedrak's apocalypse, Christian Sybille, and the Book of Elchasai. The third part covers late apocryphal apocalypses; the introduction and eight books of which four are short: Elijah's apocryphal apocalypse, Zephaniah's apocryphal apocalypse, John's and Mary's apocalypses, and the other four

are long: Coptic-Gnostic Paul's apocalypse, Coptic-Gnostic Peter's apocalypse, Paul's apocryphal apocalypse, and Thomas' apocryphal apocalypse. The article finishes with a short conclusion on apocryphal apocalypses around the New Testament.

Keywords: *apocrypha, apocalypse, New Testament.*